

РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ КАТО ФАКТОР ЗА СИГУРНОСТ И СТАБИЛНОСТ НА БАЛКАНИТЕ

Гл. ас. д-р Николай Попов

Историческото развитие на Балканите е изпълнено с конфликти и противоречия между държави, империи, нации, етноси и религии. Именно този начин на взаимодействие в региона поражда и негативното значение на термина “балканизация”, който се възприема най-често като синоним на раздробеност, дезинтеграция и конфликтност. Причините за този род отношения между държавите на полуострова са много и имат външен и вътрешен характер, а също така зависят и от географското му положение. В последните две десетилетия противоречията в региона са свързани с края на Студената война и с разпадането на Социалистическа Федеративна Република Югославия, което доведе до признаването на независимите държави Словения, Хърватия, Македония, Босна и Херцеговина, Черна гора и Косово.

В основата на външните причини за противоречията на полуострова са геополитическите интереси на държавите, които в определен исторически момент са имали и продължават да имат влияние и въздействие върху международните отношения. Територията на Балканския полуостров е място, на което са се срещали различни народи, религии и цивилизации, и това разбираемо води до формирането на многообразие от националности и култури. През продължителни периоди от време регионът е бил граница на империи и място за срещи на многонационални държави, което е сигурен знак, че е бил обект на периодични войни и на несигурност. Тази историческа характеристика безспорно оформя местните модели на развитие. През модерните времена Балканите са били обременени от травматичен постимперски опит.

Осъществяването на прехода на бившите части от провалени империи към модерни национални държави е придружен от прояви на политическо насилие. Комплексът от мултикултурна и етнолингвистична мозайка, който се получава през вековете заради комбинацията от географско положение и политическа история, е подложен на изключителна принуда и насилие през последните двеста години. Балканите като термин и пространствена категория са творение на модерната ера, замислено през деветнадесети век като постимперско пространство и наследство на упадъка на Османската империя,

възникнало от пресичането на революция, война и позиции на Великите сили.¹

Според Марк Биондич след 1989 г. не е изградена стабилност на Балканите, тъй като местните елити са неспособни и не успяват да изградят регионален консенсус в тази насока. Тази вътрешна неспособност засилва необходимостта от външна намеса за постигане на стабилност. Интервенциите отвън в тази насока често са импровизирани, противоречиви и непоследователни. Пример за това е намесата на Запада в Босна и Херцеговина, която е закъсняла, за да успее да прекрати навреме войната и етническото прочистване. Проведените от НАТО военни действия в Косово имат подобни характеристики. Въпреки че международната общност се изказва нееднократно принципно по проблеми от подобен род, то на практика има отлагане и нагаждане към ситуацията. Политическата динамика в района се влияе изключително от поведението на САЩ и на Европейския съюз, а в същото време липсват трайни решения. Освен това Балканите се очертават отново като място на сблъсък на Великите сили, в което Руската федерация, загубила своето влияние в региона през 90-те години на XX век, отново потвърждава интересите си срещу тези на западните страни. По отношение на масовото насилие и преследване на цивилни най-тежките случаи през XX век на Балканите са по време на международни кризи или външна окупация, което ясно показва влиянието на външния фактор при формирането на типа взаимоотношения в региона.²

Във връзка с вътрешните причини, порождащи несигурност на Балканите, могат да бъдат отбелязани политическо-общностната раздробеност и неспособността на политическите системи на държавите от региона да бъдат достатъчно ефективни в основните обществени сфери. Базата, определяща способността на политическите системи да разрешават противоречията от възникващите политически искания на социалните групи и проблемите на обществото, са историческите традиции, икономиката, политическата култура, международната обстановка и политическите идеи и идеологии за развитие на обществото. По отношение на историческите традиции е безспорно, че има множество натрупани противоречия и представа за историческа несправедливост във всяка една от държавите в региона. Неговото икономическо развитие не е на много високо ниво в сравнение с държавите от Централна и Западна Европа. Икономиките

¹ Biondich, Mark. *The Balkans: Revolution, War, and Political Violence since 1878*. Oxford University Press, 2011, p. 1.

² Пак там, p. 261.

на отделните страни на полуострова имат своите различия и в настоящия момент е бесспорно, че имат проблеми. Политическите култури също имат своите особености и проявленията на участие в политическия процес са в пряка зависимост от нейния специфичен за всяка държава тип. Политическата култура на полуострова е предопределена от оказаното ѝ въздействие в периода на Османската империя и от патриархалния тип общества. По отношение на международната обстановка определено е силно влиянието и въздействието върху държавите поотделно и като регион от страна на основните субекти в международната система. Периодът на блоковото разделение също оказва значимо влияние в посока към засилване и затвърждаване на противоречията между държавите от региона. Идеите и идеологиите на Балканите явно не предлагат необходимото виждане за едно по-добро бъдеще и това се отразява на политическите системи. Някои от основните причини за възникване на проблеми в сигурността на регионално равнище е крайното проявление на идеологията на национализма.

“Нацията” е един от основните термини в геополитическия език на Балканите. През XIX век се оформят двата основни възгледа за нацията. Френският разглежда основната характеристика на нацията във волята и желанието на гражданите ѝ да живеят заедно. Нацията се формира и развива в един постоянен процес. Според германския възглед основна е идеята за принадлежност към рода. Основната характеристика тук са общите корени и етнос. На Балканите по-скоро се възприема вторият възглед за нация.³ От историческа гледна точка отделните нации на Балканите са използвали различни методи за утвърждаване на своята национална идентичност. Много често средството за постигането на тази цел е била асимилацията за налагане на определена националност.

Тези характеристики на региона водят до трудности при протичане на отношенията между държавите, от което следва несигурност. Именно затова е необходимо да се подчертае ролята на Република България за постигане на стабилност на полуострова.

Според някои автори сигурността днес има пет основни сектора: военен, политически, икономически, екологичен и социален.⁴ Тези сектори се формират чрез идентифицирането на специфични типове взаимодействия. Военният са взаимоотношенията на силова принуда; политическият е свързан с взаимоотношенията на властта, управляващия

³ Атанасов, С., Как Балканите говорят за себе си. Монд дипломатик. 2007. <http://bg.mondediplo.com/article213.html>

⁴ Buzan, Barry and others. Security: a new framework for analysis. 1998, p. 52.

статус и признаването; икономическият сектор се отнася към взаимоотношенията на търговия, производство и финанси; социалният е свързан с взаимоотношенията на колективна идентичност; секторът на околната среда е за взаимоотношенията между човешката дейност и планетарната биосфера. Най-общо казано, военният сектор засяга две нива на взаимодействие на въоръжените нападателни и отбранителни възможности на държавата и нейните разбирания за намеренията и целите на другите страни. Политическата сигурност се отнася до организационната стабилност на държавата, системите на управление и идеологиите. Икономическата сигурност засяга достъпа до ресурси, финанси и пазари, необходим за поддържане на приемливо равнище на благосъстояние и възможности на държавата. Социалната сигурност се отнася до устойчивостта в рамките на нормални условия за развитието на традиционните модели на езика, културата и религиите и националната идентичност и обичаите. Екологичната сигурност засяга поддържането на местната и планетарната биосфера, от която като основна система човешките начинания и дейности са зависими. Според същите автори има два основни подхода за анализ на сигурността. За първите, традиционалистите, идентифицирането на проблемите на сигурността е лесно, тъй като, най-общо казано, те приравняват сигурността с военните въпроси и използването на сила. Вторият подход е по-комплексен и обхваща широк кръг въпроси.

Дебатът “широк” срещу “тесен” в областта на изследване на сигурността е свързан с недоволството от ограничаването на полето на изследване на сигурността, предизвикано от военното и ядреното обсебване през периода на Студената война. Недоволството от това ограничаване на анализа е подтиквано от възхода и развитието на икономическия и екологичния дневен ред в международните отношения през 70-те и 80-те години на XX век, а след това, през 90-те години на XX век, и на нарастващото безпокойство, свързано с нарастването на трансграничната престъпност.

Интересът към регионите като фокус на анализа на сигурността се дължи на широко разпространеното мнение, че след края на Студената война международните отношения ще имат повече регионален характер. Великите сили избягват политическите ангажменти и липсата на световно лидерство води до предположението, че регионите ще трябва сами да се справят с проблемите си.⁵ Пример за регионализацията са многото обединения в различните континенти и региони на света. Част от тях са Африканският съюз, Арабската лига, НАФТА, Меркосур, АСЕАН и др.

⁵ Пак там, р. 1-9.

Анализирането на причините за възникването на конфронтационни отношения трябва да се съчетае с различните аспекти на сигурността за една суверенна държава. Необходимо е да се вземе предвид и съвременният свят, който е коренно различен от света преди това. Сегашните международни отношения се характеризират с динамичност, взаимозависимост, множественост на субектите в международната система, значително увеличаване на влиянието и въздействието на международните организации и международното право, както и на глобалното обществено мнение. Изключително важна роля имат и процесите на глобализация и регионализация. След Втората световна война се създават множество регионални обединения, които си поставят като основни цели постигане мир, сигурност, устойчиво развитие на регионите и др. Всички те са пряко свързани с проблемите на вътрешната и външната сигурност на държавите като основни субекти в международните отношения. Освен най-важните аспекти на сигурността (осигуряване на териториална цялост и национална независимост в съвременния свят), изключително значение имат другите нейни измерения като икономическата, енергийната, продоволствената, социалната и екологичната сигурност. В този контекст, за да се осигури комплексната сигурност на една държава е необходимо да се съобразят действията в тази насока с регионалната обстановка. Балканите трябва да се насочат към подготовка за преодоляване на новия тип предизвикателства и произтичащите от тях проблеми за всички измерения на сигурността.

По отношение на своята сигурност България след Втората световна война възприема подхода и предимствата на колективната сигурност. До 90-те години на XX в. държавата участва във Варшавския договор, а след това предприема стъпки за присъединяване към НАТО и Европейския съюз. В този смисъл има три основни организации, на които България е пълноправен член. Републиката става част от Организацията на обединените нации през 1955 година. По този начин се присъединява към международната общност в организация, целяща световен мир и международна сигурност. Въпреки някои критики към ООН, това е може би най-успешната система за колективна сигурност в човешката история. Решителността на ООН за опазване на мира личи ясно и в член 42 от Устава на организацията, който гласи: “Ако Съветът за сигурност реши, че предвидените в член 41 мерки биха могли да бъдат недостатъчни, той може да прибегне до употребата на сухопътни, морски или въздушни военни сили за запазването или възстановяването на световния мир и международната сигурност. Те могат да включват

демонстрации, блокади и други намеси на въздушните, сухопътните или морските военни части на членовете на Обединените Нации.”⁶

Северноатлантическият съюз играе съществена роля за осигуряването на международната сигурност. След края на Студената война организацията, следвайки динамичните промени в международните отношения, трансформира своята насоченост и се превърна в основна система за колективна сигурност, притежаваща инструментариума за въздействие и интервенция. Член 5 от Северноатлантическия договор гарантира сигурността на държавите членки на алианса, като в него е отбелязано, че “Страните по Договора се договарят, че въоръжено нападение, предприето срещу една или повече от тях, в Европа или в Северна Америка, ще се разглежда като нападение срещу всички тях, вследствие на което те се договарят, че в случай на такова въоръжено нападение всяка от тях, упражнявайки правото си на индивидуална или колективна самоотбрана, признато в член 51 от Устава на Организацията на обединените нации, ще окаже помощ на нападателната страна или страни по Договора, като незабавно предприеме, индивидуално и съгласувано с останалите страни по Договора, такива действия, каквито смята за необходими, включително употребата на въоръжена сила, за възстановяване и поддържане на сигурността в Северноатлантическата зона. Всяко такова въоръжено нападение и предприетите като следствие от него мерки ще бъдат незабавно доведени до знанието на Съвета за сигурност. Осъществяването на такива мерки ще бъде прекратено, след като Съветът за сигурност предприеме необходимите стъпки за възстановяване и поддържане на международния мир и сигурност.”⁷

Участието на Република България в тези две организации е основна предпоставка за постигане на териториална, външнополитическа сигурност и суверенитет, както и на независимост и ненамеса във вътрешните работи.

През 2007 г. Република България стана пълноправен член на Европейския съюз, което потвърждава вътрешната стабилност на демократичния политически процес. Едно от най-важните постижения на организацията е създаването на мирно европейско пространство. В рамките на уникалната по своята същност организация държавата има възможност да подсигури стабилност и устойчивост в основните обществени сфери и на сигурността в тях.

⁶ Устав на ООН. <http://www.un.org/en/documents/charter/index.shtml>

⁷ Северноатлантически договор.

http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm

Безспорно е, че участието на Република България в тези организации (най-вече в Европейския съюз и в НАТО) променя тежестта, мястото и ролята на държавата в рамките на региона. В съчетание с големината на територията, броя на населението и нивото на икономическо развитие се създават предпоставки за важната роля на Република България за сигурността и стабилността в региона. Тази характеристика е не само вътрешно необходима, но и външно, заради нуждата от сигурност на Балканите, търсена и от международните организации, на които държавата е член.

Република България членува и в други международни организации като Съвета на Европа, Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа, Организацията за черноморско икономическо сътрудничество и др., които подсилват нейното регионално място и роля в сферата на сигурността и стабилността. Важно е да се отбележи, че средството, чрез което България осъществява отношенията в тези области, е дипломатията.

Приетата на 25 февруари 2011 г. от Народното събрание на Република България Стратегия за национална сигурност е съобразена с новите реалности и прилага един актуален и обширен подход на анализ на сигурността. Целта на стратегията е “гарантиране на общочовешките ценности: свобода, мир, хуманизъм, равенство, справедливост и толерантност; правата на човека и неговата сигурност; защита на конституционното устройство, националното и държавното единство, благоденствието и просперитетата на нацията.”⁸ Принципите на политиката за национална сигурност отразяват липсата на претенции от страна на Република България към териториалната цялост и историческото минало на други държави и непризнаването на такива към територията на държавата и културно-историческото наследство, а също така и неделимостта на националната сигурност от тази на НАТО и Европейския съюз. Формулирани са жизненоважните и стратегически национални интереси на Република България. В тях са посочени тези, които са необходими за пълноценното съществуване и развитие на държавата, и са конкретизирани необходимостите от благоприятна и предвидима международна среда за сигурност, постигането на колективна сигурност в рамките на ЕС и НАТО, “поддържане на добросъседски отношения и осигуряване на регионална сигурност и стабилност; продължаване на политиката на “отворени врати” на НАТО и ЕС към Западните Балкани като най-съществен фактор за стабилност

⁸ Стратегия за национална сигурност на Република България. 2011. <http://www.government.bg/cgi-bin/e-cms/vis/vis.pl?s=001&p=0211&n=8&g=>

и стимул за реформи”⁹ Анализирани са външната и вътрешната среда на сигурност. По отношение на външната е отбелязана нарастващата взаимозависимост между лична, национална и международна сигурност. Посочени са основните заплахи като тероризма, трансграничната организирана престъпност, киберпрестъпността, миграционните потоци, предизвикани от различни причини (промени в климата, вътрешнодържавни проблеми), опасностите от аварии, епидемиите, енергийната сигурност и т.н. Съвсем логично и правилно е отделено внимание и на Западните Балкани, за които е отбелязано, че има положителни тенденции при разрешаването на традиционни и възникващи проблеми благодарение на международната намеса и присъединяването на Хърватия и Албания към НАТО през 2009 г. Отбелязано е, че “се запазват някои сериозни рискове пред демократичното и устойчивото развитие на държавите в региона. Продължават опитите за възпроизвеждане на стереотипи от миналото, породени от специфичната регионална среда и създаващи рискове за сигурността. Членството на Република България в НАТО и ЕС и обстоятелството, че нито една от съседните държави не я разглежда като потенциален противник, са определящи за външната ѝ сигурност и ще възпрепятстват появата на пряка военна заплаха за суверенитета и териториалната ѝ цялост в дългосрочна перспектива.”¹⁰ Анализирана е политиката за сигурност, нейните основни насоки за действие и различните секторни политики. По отношение на външната политика за сигурност е отбелязана активността, с която Република България подкрепя интеграцията на държавите от Западните Балкани в НАТО и в ЕС, както и насочеността на външната политика на държавата към предотвратяване на рисковете за развитието на демокрацията в региона и възникването на междуетнически конфликти. Отбранителната политика се характеризира със своята основна цел за “защита и утвърждаване на националните интереси чрез развитие, усъвършенстване и използване на адекватни отбранителни способности и изграждане на единен комплект оперативно съвместими въоръжени сили, способни да изпълнят целия обем от задачи, породени от тенденциите в развитието на геостратегическата среда на сигурност.”¹¹ Другите секторни политики свързани със сигурността, разгледани в Стратегията за национална сигурност, са: политика за правосъдие и вътрешен ред; политика за финансова и икономическа сигурност; политика за екологична сигурност и политика за социална сигурност.¹²

⁹ Пак там.

¹⁰ Пак там.

¹¹ Пак там.

¹² Пак там.

Взаимовръзката между участието на Република България като пълноправен член на НАТО и Европейския съюз и способността ѝ да бъде основен фактор за сигурност и стабилността на Балканите е ясно изразена и в Стратегията за национална сигурност. Това е един безспорен факт, имайки предвид конкретните текстове, показващи възможностите и политическата воля на държавата да играе такава роля в региона.

Взаимоотношенията между държавите на Балканите имат сложен характер. Пример в това отношение е спорът между Гърция и Македония за името на държавата. Гърция използва всички средства, включително и правото си на вето, за приемането на Македония в НАТО, за да принуди държавата да промени името си. Сложни са и отношенията между Сърбия и Косово. Има и историческа обремененост в отношенията на Сърбия с другите държави, които бяха част от Социалистическа Федеративна Република Югославия. Може да се каже, че и отношенията между Албания и някои от държавите в региона също не са в оптимално добър вариант. В този контекст действията на Република България имат изцяло добросъседски характер и не носят такива характеристики, което в съвкупност с членството ѝ в НАТО и в Европейския съюз я прави фактор за стабилност на Балканите. Типичен пример за политиката на България в региона е признаването на Република Македония.

Република България е осигурила в голяма степен своята сигурност заради участието си в колективните системи, каквито са НАТО, ЕС и ООН. Въпреки това последните събития в Северна Африка и Япония показваха, че е необходимо да се обхванат всички нови аспекти на сигурността, свързани с екология, имиграция и други възможни проблеми, отбелязани в Стратегията за национална сигурност на Република България. Изхождайки от последните събития, е необходимо да се отбележи, че сигурността на държавата е едно постоянно търсено състояние, което има вероятност да бъде променено от неочаквани явления и сътресения. Те могат да има външен, регионален или вътрешен характер, да бъдат с различен предмет и да обхванат отделни обществени сфери, които заради взаимозависимостта да доведат до криза в сигурността. Именно поради тази причина е необходимо да се поддържа ресурс в основните средства за постигане на тази определяща за националната държава цел, а именно сигурността.